

Iryna Orlevych

THE LITURGICAL FOUNDATIONS OF LVIV STAVROPIGION INSTITUTE AT THE COLLECTION OF DOCUMENTS OF THE CENTRAL STATE HISTORICAL COLLECTION ARCHIVES IN LVIV. The testaments which were written in favor of Stavropigiyska church in Lviv had been investigated. The mechanism of settlement of the liturgical foundations by the Stavropigian Institute had been described.

Key words: testament, liturgical foundations, Stavropigiya, the Uspenska Church.

Іван Паламар,

*завідувач відділом Інституту релігієзнавства
Львівського музею історії релігії*

**ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ І ПРАЦІ М. ШАШКЕВИЧА
(ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Розглядається значення ідей та праці М. Шашкевича (1811–1843), священика і поета, першого подвижника національно-культурного відродження Галицької України, який упровадженням народної мови в літературу, церковне життя і школу сприяв пробудженню національної свідомості галицьких українців, для вирішення життєвих проблем сучасної України.

Ключові слова: національно-культурне відродження, самоусвідомлення, символіка, національно-християнські цінності, мова богослужіння.

Сучасна українська дійсність характерна передусім багатьма економічними, політичними і культурними негараздами, що ускладнюються, а також хаосом суспільно-політичних і релігійно-конфесійних орієнтацій та відсутністю авторитетних дороговказів щодо напрямів розвитку різних галузей народного життя. Безперечно, що все це обтяжує становище, хоч у суспільстві і зміцнюється впевненість у нездоланності української ідеї та в тому, що лише християнські цінності є позитивною перспективою у нашому житті. У цій ситуації настійним стає обов'язок кожного задуматися над способом зміцнення єдності нації, розбудови країни і національного життя. Доброю підмогою у цьому можуть стати ідеї Маркіяна Шашкевича, які, на думку багатьох духовних діячів і дослідників, реалізуються в нашій країні дуже повільно, набуваючи сьогодні ще більшої актуальності.

М. Шашкевич увійшов в українську історію як перший подвижник національно-культурного відродження Галицької України, що глибоко відчув дух і поклик доби та зумів здійснити свою місію – введенням народної мови (а через неї – і живої національної символіки, історії, традицій, фольклору) в літературу, церковне життя і шкільництво пробудити національну свідомість і діяльний дух галицьких українців. І. Франко писав, що «у Шашкевичевих словах тодішні русини віднаходили свою силу, свою людську та народну гідність, вони будили розум, ворушили сумління, кликали до дії»¹.

Непроминальним є значення цієї праці М. Шашкевича, його мужності й горіння у самопоствяті, велич його душі як носія ідеї національного відродження. Все це додає сил та скріплює дух нових поколінь українців, допомагає їм осучаснити історичну пам'ять, усвідомити своє національне покликання та віднайти точку опори для його здійснення.

Ще в 1911 р. промовляючи над могилою подвижника, митрополит Андрей Шептицький наголосив, що «цієї могили не забуде український нарід довгі століття, бо збирати його буде біля неї велика ідея, що перед роками була могоучим поштовхом цілого нашого відродження, а сьогодні є для нас і на віки остане криницею цілющої води, що зрошує лани нашого церковного і народного життя і все відсвіжує зелень надії на будуче»².

Митрополит Й. Сліпий теж зазначав (1943 р.), що далекосяжна програма М. Шашкевича, виправдавши свою раціональність і життєву силу, залишається актуальною. З вершин світобачення «Псалмів Русланових» постають її складники: віра в Бога і християнські засади, повна національна свідомість, соборність і державність, любов до свого народу, політична рівноправність і рівновартність, усунення суспільного визиску – все це протиставлялося тодішнім політичним, національним і релігійним течіям, чітко означувало свою самобутню українськість³.

На формування світогляду і життєвої позиції Маркіяна Шашкевича великий вплив мали твори діячів слов'янського відродження, письменників Наддніпрянської України, західноєвропейських мислителів, особливо ідеї видатного німецького філософа І.-Г. Гердера, зокрема сформульоване ним наприкінці XVIII ст. поглиблене розуміння «нації» як мовно-культурної спільноти, твердження, що культура народу виражена передусім у мові, яка є головним чинником і визначає та відображає особливості національного характеру народу. Кожна культура, народ є даром Божим, вони мають власну, безвідносно до інших культур, цінність і таким чином служать людству. А мова є вираженням певного способу мислення, завдяки їй народ існує як окрема спільнота. Тому важливо розвивати мову й культуру народу, що, природно, сприятиме й зміцненню його життєдіяльності⁴.

М. Шашкевич збагнув, що символічні образи, які умістовлюють успадковані від предків ідеї та цінності народу, виявляються в його «старині», можуть призабутися, але існують у глибині душі й свідомості людини та здатні оживати за певних умов. Коли ж люди глибоко й емоційно переживає зміст цих символів, то вони ніби виринають із забуття, підносять її настрій. Отже, М. Шашкевич глибоко усвідомлював, що рідна традиція, мова і віра, зосереджена у символах вся культура народу є вирішальними чинниками у формуванні національного світобачення, а при засвоєнні людиною ці символи творять її душу та усвідомлення нею своєї національної належності (ідентичності).

Сучасні філософи стверджують, що тут йдеться про людську ментальність, яка твориться досвідом життя багатьох поколінь і є своєрідним сплавом життєвих ціннісних орієнтацій, серцевиною духовності народу, і в якій зосереджено типові риси духовного складу людей, котрі успадкували цей скарб⁵.

У своїй подвижницькій праці М. Шашкевич тісно поєднував християнські й національні фактори, а введенням рідної народної мови в церковне життя, літературу і школу започаткував їх українізацію (повне здійснення якої й тепер не втратило своєї актуальності). Цим він практично довів, що мова галицьких українців є цілком самобутньою й самодостатньою, здатною не тільки виразити найвищі духовно-релігійні почування людини, а й підважити авторитет книжної церковнослов'янської мови. Тому й переклав «Євангеліє» св. Івана, щоб воно промовляло до народу рідною мовою.

У «Псалмах» поет глибоко осмислив міцно сплетені християнські засади – Віри, Надії, Любові – як найважливіший чинник нації, емоційно виразив переконання в тому, що рідна віра і національні почуття нерозривні у глибинах руської душі. А рідна віра, на його думку, реалізується в «ділах діяльних», сповнених самопосвяти і милосердних вчинків.

Християнські цінності М. Шашкевич вважав найвищими національними святинями, тобто невід'ємною частиною духовності українців. Своїми проповідями і творами він допомагав своїм сучасникам глибше пізнати предківську віру й старовину, зміцнити почуття їхньої національної ідентичності.

У священничому житті о. Маркіян пішов стежиною заповідей євангельського пастирства: між пастирем і паствою має бути вільна однодушність, повна обізнаність, взаємодовіра і жертвенна посвята, порозуміння і свята любов. Пастир може, хоче і вміє поділяти радощі та болі своїх вірних, справді переймається світом їхніх потреб, говорить їхньою мовою. Його увага завжди там, де людина терпить, боліє, потребує порятунку, розради та спасіння⁶.

У сучасному душпастирстві ці засади є надзвичайно актуальними. Багато вірних прагнуть нині щирого пастирського слова, яке допоможе їм вірно оцінити реальність, уберегтися від криз і розчарувань, від облудливих ідей чи стосунків, обрати для себе справжні духовні цінності й життєві орієнтири.

Маркіян Шашкевич переконався, що мова є «найчесніший дар природи», «у ній являється душа народу», що народ прийме гарне і добре, коли промовляти до нього рідною мовою (у церкві, школі, літературі)⁷.

Митрополит Андрей Шептицький теж розглядав мову як важливий елемент релігійної обрядовості та чинник національного усвідомлення, фактор творення нації, її важливий атрибут. Він стверджував, що національна природа Церкви виявляється у підтримуванні національних, патріотичних сил, вихованні молоді в національному дусі, використанні рідної мови в богослужбовій практиці. А ідеал українства митрополит убачав у його духовно-релігійному єднанні, яке своєю чергою мало б вплинути на єднання політичне, державне⁸.

У документах Другого Ватиканського собору вказується, що Церква, щоб виконати своє завдання, повинна завжди розпізнавати знаки часу й пояснювати їх у світлі Євангелія, щоб у зрозумілий для кожного покоління спосіб відповідати на вічні питання людей⁹. Там же підкреслено корисність для народу вживання рідної мови у Службі Божій, обряді¹⁰. На думку сучасних дослідників, окрему мову як головну ознаку етносу, народності, нації свідомо й цілеспрямовано зневажають і нищать передусім для того, щоб носій цієї мови втратив своє «я»

і розчинився в іншому народі, а кінцевою метою цього є етноцид – ліквідація народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу. Тому лінгвоцид (нищення мови) є передумовою масової денаціоналізації й манкуртизації: без цього неможлива втрата народом історичної пам'яті, етнічного імунітету, національної самототожності¹¹.

Саме тому відомий вчений і шашкевичезнавець Р. Кирчів з великою стурбованістю пише про те, що сучасна українська культура «нидіє, занепадає, мізерніє», «продовжується і набирає нових обертів процесом омосковлення України», «безкарно нехтується конституційна норма державного статусу української мови і не тільки не розширюється, але й у багатьох аспектах звужується сфера її вживання», «незахищеними від чужинецької експансії є наш інформаційний простір (преса, радіо, телебачення)»¹².

У цих умовах істотним чинником національно-державного відродження України стає вживання рідної української мови в церковному житті. Потрібно зазначити, що релігійні організації в Україні по-різному вирішують проблему мови богослужіння. Зокрема, Українська греко-католицька церква, Українська автокефальна православна церква, Українська православна церква Київського патріархату відразу стали на шлях повної українізації церковного життя. Римсько-католицька церква під час богослужінь так само користується національними мовами своїх вірних.

Дещо по-іншому розуміють згадану проблему в Українській православній церкві, підпорядкованій Московському патріархатові, де мовою богослужіння залишається давня церковнослов'янська мова. Як зазначив на науковій конференції «Християнство й українська мова» (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.) архієпископ Августин, характерною особливістю старослов'янської мови є те, що «вона ніколи не засвоювалася і не використовувалася як засіб живого повсякденного спілкування і ніколи не була показником національної приналежності». Ця перша слов'янська писемно-літературна мова була створена слов'янськими просвітителами Кирилом і Мефодієм для перекладів богослужбових книг із грецької мови, поширення та зміцнення християнської віри серед слов'ян. Вона поряд з грецькою, латинською та єврейською священними мовами «понад 1000 років несе слово Боже Православній Русі, е для неї мовою богослужіння, богоспілкування і молитви... Вона краще передає пульс релігійного життя, глибше виражає молитовні почуття, ніж сучасні мови». Серед основних підстав збереження богослужіння церковнослов'янською мовою архієпископ назвав труднощі перекладу, богослужбову традицію. А також і те, що «жива (побутово-літературна) народна мова є не тільки проявом гуманістичної духовності, вона перш за все проростає з життєвої суєти і є постійним її носієм, тоді як церковнослов'янська мова утверджувалася в безперервній взаємодії з духовним життям наших святих і нашої Церкви. А тому для нас, слов'ян, є очевидним гріхом і скверною поєднання святого богослужіння із суєтністю повсякденної нашої мови»¹³.

Проте на цій же конференції аргументовано доводилося, що українська мова має бути духовною основою національно-релігійного церковного життя,

відігравати притаманну їй важливу роль у процесах національно-духовного відродження народу і забезпечення його єдності, пробудження національної свідомості, повернення історичної пам'яті тощо. Наголошувалося на непересічному значенні в цьому ідей та пастирської праці М. Шашкевича, який ще в ХІХ ст. започаткував українізацію Церкви. А з появою українських церковних книг з'явилася можливість уживання рідної мови, цілком зрозумілої та близької народові, у богослужінні¹⁴.

На цьому науковому зібранні також зазначалося, що «ще донедавна інтеграційним чинником для українського народу була церковнослов'янська мова і це було в умовах підлеглих українських земель Росії, Польщі, Угорщині, Румунії з їх негативізмом щодо української мови. Духовна єдність народу – і в єдності мовної практики Церкви, яка не може орієнтуватися ні на діалектне мовлення, ні на невинуваті сьогодні уперті традиції церковнослов'янщини, а мусить виробити релігійний стиль української літературної мови». На думку члена Біблійного товариства доктора філології В. Німчука, богослужбові та молитовні тексти різних українських Церков повинні бути максимально близькі між собою (в ідеалі однакові), мають зближати ці Церкви, виробляти в людей почуття єдиного народу¹⁵.

Архієпископ УАПЦ Ігор Ісіченко теж підкреслив у книзі «На межі тисячоліть», що «практично немає перекладів сучасною національною мовою спадщини Отців Церкви, пам'яток канонічного права, аскетичних творів. Без виправлення становища ми навряд чи можемо сподіватися на відновлення історичної пам'яті й усвідомлення українцями власної ідентичності як християнської нації, що сформувалася в полі греко-римської цивілізації»¹⁶. Він зауважив, що «не треба легковажити майже непомітною, на перший погляд, присутністю московського церковного центру в українській дійсності. Її вияви при глибшому вивченні стають виразними, а часом загрозливими... Суспільна доктрина Московського Патріархату, по суті, зберігає ідею триєдиного російського народу, етнографічними відгалуженнями якого є великороси, малороси та білоруси. Є центр у Москві та дочірні Церкви в Україні, Білорусії, у Молдові, але вони повинні зберігати свій зв'язок із Москвою»¹⁷.

Аналізуючи сучасні процеси релігійного життя в Україні, професор А. Колодний стверджує, що найсуттєвіша ознака національної Церкви – це мова релігійного життя. Відправа богослужінь живою мовою народу – не лише неодмінний чинник збереження його як окремої нації, а й утвердження тієї духовності, що є його метою, а рідномовне богослужіння – це надійний шлях до душ вірних, формування у них відданості батьківській вірі¹⁸.

Митрополит Іларіон (І. Огієнко) також наголошував на необхідності тісного зв'язку християнської Церкви з мовою її пастви, бо «народ, що в церкві не чує своєї мови, звичайно не шанує і не береже її як скарбу найдорожчого», окреслив обов'язки священника і вірних щодо плекання рідної мови, адже «хто міцний у рідній мові, той і міцний у батьківській вірі»¹⁹.

Отже, сучасне національно-державне відродження України ще більше актуалізує його релігійно-духовну складову, взаємозв'язок розвитку народності

та християнської духовності, а також суспільства, особистості й Церкви. І в цьому контексті зростає значення ідей та праці М. Шашкевича, їхня роль у цивілізованому поступі нашої країни.

- 1 Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Збір. творів: У 50 т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 192.
- 2 Шептицький А. Йти в народ – це праця духовенства // Шашкевичіана (1963–1972). – Вінніпег, 1972. – Ч. 17–18. – С. 367.
- 3 Сліпий Й. Твердне криця душ наших // Золочівщина. – Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982. – С. 198.
- 4 Касьянов Т. Теорії нації і націоналізму. – К., 1999. – С. 37.
- 5 Гадамер Х. Истина и метод. – М., 1998. – С. 56.
- 6 Ярмусь С. Сучасне душпастирство. – Київ; Вінніпег, 1994. – С. 9.
- 7 Шашкевич М. Твори. – К., 1973. – С. 140.
- 8 Шептицький А. За єдність своєї віри, церкви і нації. – Львів, 1991. – С. 19.
- 9 Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів, 1966. – С. 501.
- 10 Там само. – С. 26.
- 11 Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич, 1994. – С. 21.
- 12 Кирчів Р. Двохсотлітні роковини нового українського письменства // Шашкевичіана: Зб. наук. праць (нова серія). – Львів; Вінніпег, 2004. – Вип. 5–6. – С. 455.
- 13 Августин, архієп. Церковнослов'янська мова богослужіння // Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). – Львів, 2000. – С. 13–19.
- 14 Медвідь Ф., Медвідь А. Українська мова як духовна основа національного релігійно-церковного життя // Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). – С. 76.
- 15 Бабич Н. «Місцеві» мови у сучасному релігійному стилі // Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). – С. 23.
- 16 Ісіченко І., архієп. Розмови на межі тисячоліть. – Харків; Львів, 2008. – С. 143.
- 17 Там само. – С. 96.
- 18 Феномен Петра Могили (Біографія. Діяльність. Позиція). – К., 1987. – С. 247.
- 19 Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Львів, 2003. – С. 3.

SUMMARY

Ivan Palamar

ABOUT TOPICALITY OF IDEAS AND ACTIVITY M. SHASHKEVICH.
(TO 200 ANNIVERSARY)

The article shows the important meaning of M. Shashkevich ideas, priest and poet, who was the first in a national-cultural renaissance of Galician-Ukraine, inputting national language in literature, church life and education, promoted awakening of national activity of Galician Ukraine for solving nowadays Ukrainian problem.